

ДУШАН ПАЈИН

НОВИНА СТАРИНЕ

Оријенталистичке студије Светозара Петровића

Књига *Књижевности старе Оријента** обухвата текстове Светозара Петровића из зборника *Повијести свјетске књижевности: Књ. 1*, („Младост”, Загреб 1982), који је он приредио, а који садржи и текстове других аутора, посвећене другим књижевним традицијама Истока. Приређивач овог издања — Радмила Гикић Петровић — избор је направила као омаж покојном аутору и супругу (Светозар Петровић, 1931—2005), а књига садржи преглед старе египатске и кинеске књижевности (10—20. в.), као и преглед корејске, вијетнамске и монголске књижевности.

Светозар Петровић био је (на просторима бивше Југославије — јер је био активан у Хрватској и Србији — професор на Филозофском факултету у Новом Саду 1971—1976. и на Филолошком факултету у Београду 1977—1996) један од заступника компаративног приступа у изучавању историје културе, конкретно, историје књижевности. Ово становиште имало је и има своје заступнике, али се тешко пробијало у нашим академским институцијама, у свим подручјима — од историје књижевности и уметности, до историје филозофије. Утолико пре су овакви подухвати значајни, будући да од тог времена (осамдесетих година) није начињен нов подухват сличне врсте, као што је била шестотомна едиција историје књижевности (објављена у Загребу, 1974—1982), иако је после тог времена једно време (1983—1992) излазио у Србији и часопис *Културе Исто-*

* Светозар Петровић, *Књижевности старе Оријента*, „Академска књига”, Нови Сад 2009.

ка, који је афирмисао управо тај (мултикултуралан, компаративан) приступ историји културе.

Преглед који нам нуди ово ново издање Петровићевих текстова, значајно је из више разлога, а овде ћу издвојити само неке. Прво, сам преглед је задржао актуелност, иако је писан пре 30-так година. Неке допуне биле корисне, између осталог везане и за транскрипцију кинеских имена и термина (која је у међувремену замењена, тзв. пин-јином, тако да су нека имена теже препознатљива за читаоца који иначе наилази на ту новију транскрипцију). Друго, историјски прегледи су значајни као мапе у географији, посебно за подручја-територије која су мање позната. Треће, они нам откривају необичне актуелности старина, често доводећи у питање и неке опште клишее у новијим теоријама — попут оних о томе кад је откривена љубав, кад отпочиње женско писмо (књижевност чији су аутори жене), или кад су се јавила егзистенцијална питања о смислу живота, односу човека и света итд. Да приметимо и то да је у овом издању задржан хрватско-српски језик из издања 1982, што је интересантан моменат, јер је и то — већ — део културне историје овог региона (овај језик је измењен у Хрватској).

Сћари Египта

Код тројице европских историчара културе (у 20 в.) налазимо слагање у тези да је романтична љубав откривена и уобличена у француској трубадурској традицији, у 12. в., тј. да није била позната у другим културама, пре тога. Тако кажу Дени де Ружмон (*Љубав и Зајад*, Београд 1974, стр. 333), Роберт Џонсон (Johnson, R., 1983: *We — The Psychology of Romantic Love*, Penguin 1983, стр. XIV) и Џозеф Кемпбел (Campbell, J., 1988: *The Power of Myth*, New York 1988, стр. 185).

1) Међутим, како нам указује Петровић (а то видимо ако и сами читамо) два египатска папируса из 12. в. ст. ере садрже љубавну поезију:

Папирус *Chester Beatty I...* садржи више текстова различите врсте; међу њима, један циклус од седам љубавних пјесама... У сличним свицима папируса сачуване су нам и друге египатске љубавне пјесме; најобимнија је збирка у Папирусу *Harris 500* (стр. 21).

Дакле, ови европски историчари су погрешили за око 2.500 година. А то нам потврђују и други примери љубавне поезије

из старе ере (Кина). Осврћући се на ову египатску поезију Петровић каже:

Став према љубавној теми увијек је врло слободан и неринетко нескривено сензуалан. ... У песми се редовно подразумева неки једноставан природни амбијент; у њему љубавници живе, који пут баш као пастир и пастирица, према њему се у пјесми гради анегдота, а он је — башта, ливада, дрво, цвијет, поток, дивља гуска, ловчева мрежа — и главни извор богато пертоару пјесничких слика. Занимљиво је да се у улози лирског субјекта појављује у овим пјесмама подједнако често жена колико и мушкарац, и да се жена у тој улози не представља нипошто спутанија. Сачуване пјесме повезане су у циклусе, сличношћу теме, заједничким оквиром или јединством поступка; тако нпр. што ће љубавник који се жељно очекује редом бити успоређен с фараоновим гласником, с његовим најбољим коњем и с газелом, или тако што ће улогу лирског субјекта у пјесми редом преузимати различита персонифицирана дрвета у башти љубавног уживања (стр. 20—21).

Томе треба додати да ови примери из старе египатске књижевности кваре још једну генерализацију којој су биле склонне многе ауторке у савременој западној теорији књижевности — оне које су сматрале да је „женско писмо” настало у 19. веку. Наиме, један број ових песама из Старог Египта потиче од аутора жена — оне управо говоре гласом и идентитетом жене. Навешћемо један цитат из *Пайируса Харис*.

„Од тебе нећу никад бити далеко / С руком у руци / Шетаћу с тобом / Кроз сва драга места ... / Пољубићу те пред свима, / Нећу се стидети жена, / Него ћу бити срећна кад открију / Да ме добро знаш ... / Срце ми трепери да искочи — / Принећу понуду својој Богињи — / Што ми омогући да гледам драгог ноћас. / Каква срећа, каква срећа — овај сусрет.” (Прев. са енглеског Д. П.)

Цитат је занимљив и стога што нам открива да Египћани нису само пронашли градњу пирамида, прављење столице, или метле (које су остале исте до данас), него и једну од специфичних љубавних радости: шетање, с руком у руци.

2) Неки стари Египћани су били у тој мери индивидуалисти, да су се бавили и егзистенцијалистичким темама, које ми везујемо за прву половину 20. в. У том погледу има више примера, од којих је најпознатији *Разговор уморнога од животиња са његовом душом* (део тзв. *Берлинског пайируса*, из 20. в. ст. ере — посебну књигу му је посветила Љубинка Радовановић: *Велика једначина*, „Вук Караџић”, Београд 1973). Коментаришући овај текст, Петровић каже:

Међу списима који се обично називају песимистичким сасвим је осамљено по свом карактеру дјело које и по вриједности заузима у египатској књижевности сасвим изузетно мјесто. Познато у наше доба најчешће као „Разговор уморнога од живота са његовом душом”, у дијеловима слабо разумљиво и отворено различитим тумачењима не само зато што није потпуно сачувано него и зато што му је текст на мјестима врло тежак, ово се дјело од других песимистичких списа разликује најизразитије по томе што му се смученост над човјековом егзистенцијом у овом свијету, и запитаност о смислу живота, не јављају првенствено у контексту неког социјалног или политичког незадовољства него на тлу једне личне људске ситуације. Очајник, неодлучан али склон да смрт види као једини излаз из бесмислене биједи овог живота, води дијалог о смислу живљења с властитом душом, која такође оклијева али на крају, чини се, одлучује спор у прилог мишљења да у животу *шреба усџрајати* желећи да смрт дође ка да јој буде час (стр. 27).

Тако овај анонимни аутор каже, шта је то што га наводи да види смрт као излаз:

„С ким да прозборим данас? / Другари данашњи браћа су злоделу! / Никога не воле! ... / С ким да прозборим данас? / Благост је умрла /

Грубост је завладала људима ... / С ким да прозборим данас? / Срца су лакома / Нигде срца коме би човек / Могао да се повери ... / С ким да прозборим данас? / Неваљалству на земљи / Крај се не види.”

По целој ситуацији и размишљањима овај човек нас подсећа на лик Рјепнина (у *Роману о Лондону*, Црњанског), око 4.000 година касније.

Овај текст је занимљив и стога што показује да греше поједини антрополози, који — као Мирче Елијаде — сматрају да су ова осећања нешто специфично за модерног човека, а да нису постојала у архајско време, кад је човек добијао осећање смисла од мита и/или религије и био у стању да толерише патњу као конкретну историјску чињеницу, јер ју је доживљавао, или рационализовао трансисторијским узроцима.

Кина

Кинеска књижевност је обухваћена почев од 10. в. па до краја 70-тих г. 20. в. Иначе, кад је реч о кинеској поезији 20. в., да напоменемо да је (у међувремену) код нас објављена *Анџолоџија савремене кинеске поезије* (прир. Чанг Сјанг-хуа, „Фи-

лип Вишњић”, Београд 1994), а напоредо са тим је на кинеском у два издања објављена антологија савремене југословенске поезије *Немам више времена* (прир. Д. Пајин, Тајпеј 1997, Пекинг 1998).

Овде ћемо се осврнути само на неке примере између 10. и 17. в. — тј. од времена песника Ли Јуа (Li Yü — пин-јин: Li Yu, 937—978. г.) до његовог имењака Ли Јуа (1611—1680), који је живео седам векова касније, а писао драме, поезију и прозу (транскрипција је иста, али су у питању различити карактери у имену).

1) Овај први Ли Ју је једно време (961—995) и краљевао у држави Нан Танг, али више је познат као писац, него као краљ.

Изразито личан, исповједни тон његових пјесама чини његов пјеснички опус својеврсном лирском аутобиографијом. У рано доба доминирају њоме мотиви љубавне игре уз вино и у доколици, уживање у лијепом и у умјетности, чежња, мажење и ноћна стрепња, дубока приврженост вољеној жени и истовремено страсна жеља према њеној млађој сестри која ће, послје смрти прве, постати друга пјесникова жена. Ни у позадини те слике не назире се осипање државе којом је Ли Ју завладао 961, кад је ново царство, Сунг, било већ успостављено. Тек послје смрти прве жене, 964, меланхолија у његовим пјесмама замјењује раздраганост, а на мјесто оних старих долазе мотиви усамљености, раздвојености, бесциљног лутања по празном врту усред ноћи. Кад се царство Сунг проширило најзад, 975, на читаву државу Ли Јуа, а он сам постао заточеник на двору цара на Сјеверу, ово се туробно расположење претвара у очај, оснажен осјећањем понижења, и носталгијом са сновима о Југу, о градовима који су рушевине и људима којих више нема.

Овако гласи једна од тих песама, чији је наслов *Туђа за јужом*:

„Бескрајан бол! / Моја уснула душа ноћас поново је краљевала / Као некад, / Лутао сам кроз Палату уживања, / А у мом сну / Низ травнате стазе врта / Спуштах се кочијом, глатко као летњи поток; / Беше месечина, / Дрвеће у цвату, / А поветарац прожимаше ноћни ваздух, / Јер било је пролеће.” (Прев. Д. П.)

Иначе, у време док је био краљ, неки великодостојници су почели да праве ноћне журке. Један од њих (Хан) је из ноћи у ноћ доводио у кућу плесачице и певачице и правио пијанке, што ће постати популарно и код француске властеле, у 18. в. Неке од тих журки приказао је сликар Ку Хунг-чунг (Ku Hung-chung, пин-јин: Gu Hongzhong) — које је направио као део свог извештаја за краља Лија — а слике су се очувале до

данас, тако да и ми имамо представу како је то изгледало (стр. 49).

2) У 11. в. јавља се један посебан тип литерате уметника, који су се бавили поезијом, сликарством и писали и теоријске текстове о сликарству (сличне каснијим Леонардовим). Један од њих је био Су Ших (Su Shih, alias Su Tung-p'о, 1036—1101).

Књижевно дјело Su Shiha замашно је и разноврсно. Међу прозним списима, уз оне дневне политичке намјене или неког посебног стручног интереса, налази се више литерарно значајних писама и есеја о књижевности, сликарству и животу. Његови fu (песме са прозним елементима) такође су претежно прозног карактера: цртице у којима се, најобичније у каквом пасторалном оквиру (у оквиру, на примјер, описа излета бродом с пријатељима), евоцира нека привидно безначајна људска ситуација, призивају историјска сјећања, преноси духовита препирка учених пријатеља или једноставно утисак који природа на човјека производи. Su Shih је написао и више данас цијењених, али у своје вријеме слабије запажених пјесама врсте shih (песме са стиховима исте дужине). Прославио се нарочито као пјесник tz'ua (песме намењене певању, уз инструмент), у којему је, кад већ није то био у животу, ведро помирен са свијетом какав јест (стр. 50).

Овако гласи одломак из једне од тих песама:

„Кад је месец почео да сија? / Питам небо, подижући чашу. / Док лутама небеским палатама и замковима, / Које је то годишње доба ноћас. / Желео бих да се успнем горе с ветром / Ал' се бојим да је у кристалним одајама и салама од жада, / Горе много хладно. / Стога играм са својом јасном сенком / Као да нисам више на земљи.” (Прев. Д. П.)

3) У Кини је сачуван (у *Књизи њесама* из старе ере) један број љубавних и других песама из четкице (нису писане пером, него четкицом) жена песникиња (анонимних, као што су и други аутори у тој антологији). Али у 11. в. се јавља и једна ауторка која још више квари западњачку тезу о „женском писму”.

Најславнија пјесникиња Кине Ли Ћинг Чао (Li Ch'ing-Chao, пин-јин: Li Qingzhao, 1081—око 1150) била је, с мужем учењаком и љубитељем умјетности, међу бјегунцима са Сјевера, а последи смрти мужа међу оним сјеверњацима који бесциљно лутају од града до града на Југу. У невеликој збирци сачуваних њених пјесама провалија дијели ране њене tz'u, надахнуте неодређеним стрепњама сентименталне младе жене (те пјесме које су јој прибавиле приговор о сумњивом моралу), од позних пјесама у

истом облику које дјелују као равнодушан снимак једне тупе лe-таргије. Са неколико њених горких пјесама, у врсти shih, зачиње се у овом времену витална традиција патриотске поезије.

Ево једне њене песме — наслов: *Обожаване црвене усне* (коришћење ружа и лакирање ноктију црвеним лаком дошло је на Запад из Кине, мало касније него свила, компас и папир)

„После љуљања / на љуљашки / Устаде / опуштена / изви-јајући шаке. / Безбројне капи росе / на тананом цвећу / магла зноја / прожима њену / танку одећу. / Угледа / странца који до-лази — / Пошто су јој чарапе спале / А златна шнала се изме-стила / Стидљиво отрча / и наслонивши се на кваку / погледа иза себе, / Задржа се, тек / да омирише зелену шљиву.” (Прев. са енглеског, Д. П.)

4) Крајем 16. в. настаје прво дело у типу романа коме припада већина дела тог жанра у следећим вековима. То је *Шљивин цвет у вази од злати* (*Chin P'ing Mei* — пин-јин: *Jin Ping Mei* — анонимног аутора — роман је објављиван код нас више пута, почев од 60-тих година).

У првом се плану оцртава натуралистичка слика свакоднев-ног живота у једном кинеском граду. ... Зато се *Chin P'ing Mei* често назива првим кинеским реалистичким, или натуралистич-ким, романом; схваћа се у наше доба и као социјални роман, а традиционално се најчешће описивао, па и осуђивао и прого-нио, као роман порнографски. Врло слободни описи еротских доживљаја, и појединости љубавне игре, у роману су заиста врло чести, а еротски су мотиви, уз лакомост за новцем, главни по-кретачи радње која се гради најприје око живота љепотана и за-водника Hsi-mena, а затим, последице његове смрти, око судбине његових жена и љубавница. Hsi-men је мјесни богаташ који код куће има жену и три законите конкубине, али са својим дру-штвом младих беспосличара и улизица, који пију и једу на његов рачун, вријеме проводи највише с пјевачицама и куртизанама или у авантурама с туђим женама и кћерима. Веза с P'an Chin-li-en, која последице мучког убиства мужа такођер улази у његову ку-ћу као конкубина, надвија се међутим над читав његов преоста-ли живот. Chin-lien што грубошћу што сплеткама почиње упра-вљати послугом у кући и загорчавати живот и другим женама, а својим неутаживим сексуалним апетитом исцрпљивати Hsi-mena; овај је додуше потајно вара с њеном слушкињом... али вара и она њега с његовим зетом. ...

Морализирања у роману иначе има врло мало, највише на самом почетку, гдје се поступци Hsi-men Ch'inga осуђују а њему прориче да ће лоше завршити. У највећем дијелу романа нема ауторског коментара о поступцима јунака, а колико се кроз раз-

вој радње и дијалог осуда појединих поступака имплицира, могло би се рећи да се она понајмање тиче сексуалног чина или сексуалне жеље... (стр. 102—103).

5) Десетак драма написао је Ли Ју (Li Yü, 1611—1679), а био је познат и као песник, есејист и романописац.

Његове су се драме у касније доба ријетко изводиле, али су се неке, нарочито Feng-cheng wu (Омашка папирнатог змаја), много читале и често цитирале. Пажљив проматрач кинеског сценског живота свог времена, добар зналац прилика и у Нанкингу и у Пекингу, уз то и човјек неког непосредног властитог искуства из театра (сам је своје драме постављао на сцену, и с глумачком дружином обишао је неколико кинеских провинција), Ли Ју је написао и једну од најзначајнијих студија о кинеској драми и глумачком умијећу. У њој систематски расправља о односу драме, глумца и гледаоца. Заступа мишљење да је драма озбиљан уметнички облик, и да драматичар мора зато бити широко и темељито образован човјек, али се истовремено — а у доба у којему је супротно мишљење готово већ опћенито превладало — противи ученој драми; драму гледају и образовани и необразовани, и неписмени, и жене с дјецом, па у њој нема мјеста замршеном књижевном поступку ни ученом стилу (стр. 118).

Иначе, његов еротски роман *Просјирка за њелесну молићу* објављен је код нас (Просвета, Београд 1980). Пар векова после њега — знајући, или не, за њега — слична дела су писали француски аутори.